

وزارت علوم، تحقیقات و فن آوری
دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم

دانشکده علوم و فنون قرآن تهران

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته تفسیر قرآن مجید

بررسی افزوده‌های تفسیری ترجمه‌های معاصر در اجزاء ۵ و ۶

قرآن مجید

استاد راهنما:

دکتر عظیم عظیم پور

استاد مشاور:

دکتر عبدالهادی فقهی زاده

نگارنده:

مهسا زندی گوهرریزی

بهمن ۱۳۹۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کلیه حقوق مادی و معنوی این پایان نامه متعلق به دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، دانشکده علوم و فنون قرآن

تهران می باشد.

چاپ پایان نامه و استخراج مقاله از پایان نامه باید به نام دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، دانشکده علوم و فنون قرآن

تهران، با تأیید استاد راهنما و با مجوز معاونت پژوهشی دانشگاه باشد.

دانشکده علوم و فنون قرآن تهران

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته تفسیر قرآن مجید

بررسی افزوده‌های تفسیری ترجمه‌های معاصر

در اجزاء ۵ و ۶ قرآن کریم

استاد راهنما:

دکتر عظیم عظیم پور

استاد مشاور:

دکتر عبدالهادی فقهی زاده

نگارنده:

مهسا زندی گوهرریزی

بهمن ۱۳۹۰

تقدیم به:

چهارده گل سرسبد عالم هستی، آنان که بهانه‌ی خلقت و واسطه‌ی افاضه‌ی فیوضات به مخلوقات و معلمان بشریت و چراغ‌های هدایت در تاریکی‌های ظلمت و نادانی اند، به ویژه او که جهان به انتظار اوست و چشم‌های خسته منتظر نگاه او، و ذکر زبان همه‌ی مغان او این است که یا صاحب الزمان (عج):

بالای سرم نام تو را نقش نمودم
یعنی که سرمین به فدای قدم تو

تقدیم به رهبر کبیر انقلاب حضرت امام خمینی (ره) و شهدای کراتقدیری که برای هموار نمودن راه ظهور امام عصر جان خود را فدا نموده و درس‌رسانی از هوای نفسانی و جهاد اکبر را به همه‌ی تعلیم‌داندو به ما آموختند که ایثار همان راهی است که انسان را به مقصد می‌رساند. و نیز تقدیم به رهروان طریق وحی و همه‌ی آنان که در راه نشر و ترویج معارف ارزشمند قرآن و اعتلای پرچم اسلام و گسترش معارف اهل بیت (علیهم السلام) گام برمی‌دارند.

تقدیر و شکر:

سپاس فراوان خداوند را که توفیق آشنایی با خودش را به ما کرامت داشت و ما را از امت و در کلاس درس برترین پیامبرش که آرزوی انبیای بزرگی چون حضرت موسی (علیه السلام) حضور در چنین کلاسی بود، قرار داد.

صلوات و سلام خداوند بر تمامی انبیا، اوصیا، فقها و علماء خصوص سرسلسله‌ی آنان، عقل کل و کل عقل «محمد بن عبدالله (صلی الله علیه و آله)» و اوصیای طاهرینش که نیمه‌ی دین را در این عالم برافراشتند و آنچه نور، هدایت و خیر و برکت بود به انسان‌ها رسانند و آنان را با فرامین سعادت، بخش الهی آشنا ساختند.

از این روی که «هر کس شکر مخلوق نگذارد، شکر خالق نگزارد است» بر خود لازم می‌دانم از تمامی استایدگرا تقدیری که همچون شمع سوختند تا ما از کرمای وجودشان بهره‌مند شویم، به ویژه جناب آقای دکتر عظیم عظیم پور و جناب آقای دکتر عبدالهادی فقهی زاده که در به سامان رساندن این مجموعه از راهنمایی‌های ارزنده‌شان بهره‌بردم، شکر و قدر دانی کرده و از خداوند متان توفیقات روز افزون و طول عمر با عزت در سایه‌ی عنایات ولی عصر (عج. ا. . .) را برای تمامی آنان خواستارم.

پس چنین از یکایک عزیزانی که در تهیه‌ی این مجموعه مرایاری رسانند به ویژه خانواده‌ی کرامی و نیز، همسر عزیز و مهربانم که همواره پشتیبان و مشوق من بوده و می‌باشند، نهایت شکر و سپاسگزاری را می‌نمایم. (اجرهم عند الله)

چکیده:

موضوع پژوهش حاضر، تحلیل و بررسی افزوده‌های تفسیری هفت ترجمه معاصر در اجزاء ۵ و ۶ قرآن کریم است. مراد از افزوده‌های تفسیری، تعبیر و جملاتی است که مترجم به عنوان توضیح و تبیین متن قرآن در ترجمه بیان می‌دارد که در برخی موارد این افزوده‌ها کاملاً با آراء مفسران هماهنگ بوده و سبب ایضاح مراد آیه می‌شود و گاه این افزوده‌ها باعث ابهام و ابهام شده و مطابق با آراء غیرمشهور و یا شاذ تفسیری بوده که این نکته قابل تأمل و بررسی است. بنابراین انجام تحقیقاتی پیرامون این افزوده‌ها جهت تحلیل و بررسی این عبارات بسیار لازم و ضروری به نظر می‌رسد. در این پژوهش تنها به بیان افزوده‌های مؤثر در معنای آیه پرداخته شده و افزوده‌های غیر مؤثر و خنثی ملاک نیستند. از این رو نگارنده ابتدا افزوده‌های تفسیری هفت ترجمه الهی قمشاه، خرمشاهی، صفارزاده، فولادوند، گرامرودی، مشکینی و مکارم، را بیان کرده و در قسمت تحلیل و بررسی این افزوده‌ها را به تناسب موضوع آن‌ها در تفاسیر، معاجم، کتب روایی، فقهی، اعتقادی و ... مورد بررسی قرار داده و در نهایت نتیجه‌گیری نموده و بر اساس میزان صحت و انطباق افزوده‌ها با آراء مشهور به ویژه مفسران معاصر، ترجمه صحیح‌تر را معرفی نموده است.

کلید واژه: اجزاء ۵ و ۶ قرآن کریم، ترجمه قرآن، ترجمه‌های معاصر، افزوده‌های تفسیری، تفاسیر معاصر.

فهرست مطالب:

مقدمه	۱
کلیات	۴
بیان و تعریف مسأله	۵
پیشینه علمی	۵
مسائل و پرسش‌های تحقیق	۷
فرضیه‌ها	۸
اهداف و ضرورت‌های تحقیق	۸
فواید علمی و کاربردی	۹
فصل اول: سوره مبارکه نساء	۱۰
نگاهی گذرا به سوره مبارکه نساء	۱۱
مشخصات کلی سوره نساء	۱۱
محتوای سوره نساء	۱۱
فضیلت تلاوت سوره نساء	۱۳
۱- آیه ۲۴ سوره نساء	۱۴
افزوده ۱	۱۴
تحلیل و بررسی	۱۵
نتیجه بحث	۱۷
افزوده ۲	۱۸
تحلیل و بررسی	۱۸
نتیجه بحث	۲۱
۲- آیه ۲۵ سوره نساء	۲۱

٢٢	تحليل و بررسی
٢٤	نتیجۀ بحث
٢٤	٣- آیه ٣٠ سورة نساء
٢٥	تحليل و بررسی
٢٦	نتیجۀ بحث
٢٧	٤- آیه ٣٢ سورة نساء
٢٨	تحليل و بررسی
٣١	نتیجۀ بحث
٣١	٥- آیه ٣٣ سورة نساء
٣٢	تحليل و بررسی
٣٤	نتیجۀ بحث
٣٥	٦- آیه ٣٤ سورة نساء
٣٥	افزودۀ ١
٣٦	تحليل و بررسی
٣٧	نتیجۀ بحث
٣٨	افزودۀ ٢
٣٨	تحليل و بررسی
٤٠	نتیجۀ بحث
٤٠	افزودۀ ٣
٤١	تحليل و بررسی
٤٣	نتیجۀ بحث
٤٤	٧- آیه ٣٥ سورة نساء
٤٤	تحليل و بررسی
٤٥	نتیجۀ بحث
٤٦	٨- آیه ٣٦ سورة نساء

٤٧.....	تحليل و بررسی
٤٨.....	نتیجۀ بحث
٤٨.....	٩- آیه ٤١ سورة نساء
٤٩.....	تحليل و بررسی
٥١.....	نتیجۀ بحث
٥١.....	١٠- آیه ٤٢ سورة نساء
٥٢.....	تحليل و بررسی
٥٥.....	نتیجۀ بحث
٥٥.....	١١- آیه ٤٦ سورة نساء
٥٦.....	تحليل و بررسی
٥٧.....	نتیجۀ بحث
٥٨.....	١٢- آیه ٤٧ سورة نساء
٥٨.....	افزوده ١
٥٨.....	تحليل و بررسی
٦١.....	نتیجۀ بحث
٦١.....	افزوده ٢
٦١.....	تحليل و بررسی
٦٣.....	نتیجۀ بحث
٦٣.....	١٣- آیه ٥٤ سورة نساء
٦٤.....	افزوده ١
٦٤.....	تحليل و بررسی
٦٥.....	نتیجۀ بحث
٦٦.....	افزوده ٢
٦٦.....	تحليل و بررسی
٦٨.....	نتیجۀ بحث

٦٨.....	١٤- آية ٥٩ سورة نساء
٦٩.....	تحليل و بررسی
٧٣.....	نتیجۀ بحث
٧٤.....	١٥- آية ٦٠ سورة نساء
٧٥.....	تحليل و بررسی
٧٦.....	نتیجۀ بحث
٧٦.....	١٦- آية ٦٩ سورة نساء
٧٧.....	تحليل و بررسی
٧٩.....	نتیجۀ بحث
٧٩.....	١٧- آية ٨٨ سورة نساء
٨٠.....	تحليل و بررسی
٨٢.....	نتیجۀ بحث
٨٢.....	١٨- آية ٨٩ سورة نساء
٨٣.....	تحليل و بررسی
٨٤.....	نتیجۀ بحث
٨٥.....	١٩- آية ٩٧ سورة نساء
٨٦.....	تحليل و بررسی
٨٦.....	نتیجۀ بحث
٨٧.....	٢٠- آية ١٠١ سورة نساء
٨٧.....	افزودۀ ١
٨٨.....	تحليل و بررسی
٨٩.....	نتیجۀ بحث
٩٠.....	افزودۀ ٢
٩٠.....	تحليل و بررسی
٩١.....	نتیجۀ بحث
٩١.....	٢١- آية ١٠٢ سورة نساء

٩٢.....	تحليل و بررسی
٩٣.....	نتیجۀ بحث
٩٣.....	٢٢- آیه ١٠٦ سورة نساء
٩٤.....	تحليل و بررسی
٩٤.....	نتیجۀ بحث
٩٤.....	٢٣- آیه ١١٧ سورة نساء
٩٧.....	تحليل و بررسی
١٠٠.....	نتیجۀ بحث
١٠٠.....	٢٤- آیه ١١٩ سورة نساء
١٠١.....	تحليل و بررسی
١٠٢.....	نتیجۀ بحث
١٠٣.....	٢٥- آیه ١٢٩ سورة نساء
١٠٤.....	تحليل و بررسی
١٠٥.....	نتیجۀ بحث
١٠٦.....	٢٦- آیه ١٣٦ سورة نساء
١٠٧.....	تحليل و بررسی
١٠٩.....	نتیجۀ بحث
١١٠.....	٢٧- آیه ١٥٣ سورة نساء
١١٠.....	تحليل و بررسی
١١٢.....	نتیجۀ بحث
١١٢.....	٢٨- آیه ١٥٨ سورة نساء
١١٣.....	تحليل و بررسی
١١٥.....	نتیجۀ بحث
١١٥.....	٢٩- آیه ١٦٢ سورة نساء
١١٧.....	تحليل و بررسی
١١٨.....	نتیجۀ بحث

۱۱۸.....	۳۰-آیه ۱۷۱ سوره نساء
۱۱۹.....	تحلیل و بررسی
۱۲۰.....	نتیجه بحث
۱۲۰.....	۳۱-آیه ۱۷۶ سوره نساء
۱۲۱.....	تحلیل و بررسی
۱۲۲.....	نتیجه بحث
۱۲۴.....	فصل دوم: سوره مبارکه مائده
۱۲۵.....	نگاهی گذرا به سوره مبارکه مائده
۱۲۵.....	مشخصات کلی سوره مائده
۱۲۵.....	محتوای سوره مائده
۱۲۷.....	فضیلت تلاوت سوره مائده
۱۲۸.....	۱- آیه ۱ سوره مائده
۱۲۸.....	تحلیل و بررسی
۱۳۰.....	نتیجه بحث
۱۳۱.....	۲- آیه ۲ سوره مائده
۱۳۲.....	تحلیل و بررسی
۱۳۳.....	نتیجه بحث
۱۳۳.....	۳- آیه ۳ سوره مائده
۱۳۴.....	افزوده ۱
۱۳۴.....	تحلیل و بررسی
۱۳۵.....	نتیجه بحث
۱۳۵.....	افزوده ۲
۱۳۶.....	تحلیل و بررسی
۱۳۷.....	نتیجه بحث
۱۳۸.....	افزوده ۳

۱۳۹.....	تحليل و بررسی
۱۳۹.....	نتیجه بحث
۱۴۰.....	۴- آیه ۴ سورة مائده
۱۴۰.....	تحليل و بررسی
۱۴۱.....	نتیجه بحث
۱۴۲.....	۵- آیه ۵ سورة مائده
۱۴۲.....	تحليل و بررسی
۱۴۶.....	نتیجه بحث
۱۴۶.....	۶- آیه ۶ سورة مائده
۱۴۷.....	تحليل و بررسی
۱۴۸.....	نتیجه بحث
۱۴۸.....	۷- آیه ۷ سورة مائده
۱۴۹.....	تحليل و بررسی
۱۵۰.....	نتیجه بحث
۱۵۱.....	۸- آیه ۱۳ سورة مائده
۱۵۱.....	افزوده ۱
۱۵۱.....	تحليل و بررسی
۱۵۲.....	نتیجه بحث
۱۵۳.....	افزوده ۲
۱۵۳.....	تحليل و بررسی
۱۵۴.....	نتیجه بحث
۱۵۴.....	۹- آیه ۲۳ سورة مائده
۱۵۴.....	تحليل و بررسی
۱۵۶.....	نتیجه بحث
۱۵۶.....	۱۰- آیه ۳۲ سورة مائده
۱۵۶.....	افزوده ۱

١٥٧.....	تحليل و بررسی
١٥٨.....	نتیجۀ بحث
١٥٩.....	افزودهٔ ٢
١٥٩.....	تحليل و بررسی
١٦٠.....	نتیجۀ بحث
١٦٠.....	١١- آیهٔ ٣٣ سورة مائده
١٦١.....	تحليل و بررسی
١٦٢.....	نتیجۀ بحث
١٦٣.....	١٢- آیهٔ ٣٥ سورة مائده
١٦٣.....	تحليل و بررسی
١٦٥.....	نتیجۀ بحث
١٦٥.....	١٣- آیهٔ ٣٨ سورة مائده
١٦٦.....	تحليل و بررسی
١٦٧.....	نتیجۀ بحث
١٦٨.....	١٤- آیهٔ ٣٩ سورة مائده
١٦٨.....	تحليل و بررسی
١٦٩.....	نتیجۀ بحث
١٧٠.....	١٥- آیهٔ ٤٨ سورة مائده
١٧١.....	تحليل و بررسی
١٧٢.....	نتیجۀ بحث
١٧٢.....	١٦- آیهٔ ٦٤ سورة مائده
١٧٣.....	تحليل و بررسی
١٧٥.....	نتیجۀ بحث
١٧٦.....	١٧- آیهٔ ٦٧ سورة مائده
١٧٧.....	تحليل و بررسی
١٧٨.....	نتیجۀ بحث

۱۷۹.....	نتیجه گیری
۱۸۰.....	نتایج و پیشنهادها
۱۸۱.....	فهرست منابع و مآخذ
۱۸۷.....	چکیده عربی
۱۸۸.....	چکیده انگلیسی

مقدمه:

قرآن کریم کتاب با عظمتی است که در طول اعصار، بشریت را از زلال معارف خود سیراب و تشنگان حقیقت را مجذوب خود ساخته است و هر کس بر اساس دانش و توان خود از این سفره الهی خوشه چینی کرده است. از آن جا که این کتاب ارزشمند همه ملل جهان را به اسلام دعوت می‌کند و همه افراد به زبان عربی آشنایی ندارند تا به طور مستقیم از معارف قرآن استفاده نمایند از این رو - برخلاف نظر گروهی که قرآن را ترجمه‌ناپذیر می‌دانند- ترجمه قرآن به سایر زبان‌ها ضروری به نظر می‌رسد. بنابراین طی هزار و چهارصد سال گذشته صدها ترجمه در سراسر جهان صورت گرفته تا همه ملت‌ها بتوانند از معانی این نور الهی بهره مند شوند. از آن جا که ترجمه انتقال مفهومی از زبان به زبان دیگر با رعایت دقایق و ظرایف هر دو زبان است و هر چه متن اصلی دقیق‌تر باشد ترجمه هم باید به همان نسبت از دقت بیشتری برخوردار باشد بنابراین ترجمه قرآن، باید چنان جامعیتی داشته باشد که ضمن انتقال مفاهیم والای موجود در متن اصلی از هر گونه اظهار نظر و استنباطات بدون دلیل معتبر محفوظ باشد.^۱

مترجمان سه روش را در ترجمه قرآن به کار برده‌اند که عبارتند از: ۱- ترجمه تحت اللفظی ۲- ترجمه آزاد ۳- ترجمه جمله به جمله (معنوی)، که روش سوم مناسب‌ترین روش به نظر می‌رسد زیرا نه مانند ترجمه تحت اللفظی آن چنان محدود است که هیچ‌گونه انعطافی در قبال الفاظ نداشته باشد و نه مانند ترجمه آزاد، آن چنان آزاد است که به بهانه رساندن پیام، هر چه بخواهد به متن بیفزاید، بلکه در این روش خصوصیات لفظی زبان مبدأ در جمله سازی زبان مقصد تا حد امکان حفظ شده و چنانچه احتیاجی به توضیحات اضافی و یا تفسیری باشد به شیوه‌ای که با متن اصلی مخلوط نشود بیان می‌گردد که این توضیحات اضافی همان افزوده‌ها می‌باشند.^۲

ترجمه‌ها بر اساس وجود افزوده در ترجمه و عدم وجود آن به دو دسته تقسیم می‌شوند: ۱- ترجمه خالص که مترجم فقط مطالب متن را ترجمه کرده و از اضافه کردن هرگونه توضیح و تفسیری پرهیز می‌نماید. ۲- ترجمه تفسیری که مترجم جهت فهم‌پذیر کردن ترجمه برای مخاطبین و قرارداد آن‌ها در فضای

^۱- رک: معرفت، محمدهادی، تاریخ قرآن، تهران، سمت، چاپ چهارم، ۱۳۸۱ه.ش، صص: ۱۸۷-۱۸۸ و ۱۹۹.

^۲- رک: رضایی اصفهانی، محمدعلی، منطق ترجمه قرآن، قم، مرکز جهانی علوم اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۶ه.ش، صص:

مطالب، توضیحاتی تفسیری را به ترجمه خود اضافه می‌کند. که از این دو نوع ترجمه، ترجمه تفسیری صحیح‌تر به نظر می‌رسد زیرا در ترجمه خالص پیام واقعی آیات بازگو نشده و مطالبی پرابهام و نارسا به خواننده ارائه می‌شود اما در ترجمه تفسیری به علت وجود این افزوده‌ها، ابهام برطرف شده و ترجمه گویاتر می‌باشد.^۱ گفتنی است که این افزوده‌های تفسیری را به دو صورت می‌توان ارائه کرد که عبارتند از اضافه کردن مزجی که لا به لای ترجمه آورده می‌شود همراه با آوردن قلاب یا پرانتز، نوع دیگر آن ارائه در پاورقی است که هریک دارای مزایا و معایبی هستند. اما راه میانه این است که توضیح‌ها و تفسیرهای مهم به صورت کوتاه در متن بیاید تا خواننده را از آن راه‌گزینی نباشد و توضیح‌های طولانی و یا غیرضروری در پاورقی آورده شود تا خواننده نسبت به آن آزادی بیشتری داشته باشد.^۲

ذکر این تعابیر و عبارات افزوده در برخی موارد ضروری بوده چرا که ترجمه گاه خواننده را به گمراهی می‌کشاند و برداشت‌های نادرستی را القا می‌کند که در این گونه موارد آوردن هر توضیحی که مانع چنین برداشتی شود لازم و ضروری است و گاه بیان این افزوده‌ها نادرست است زیرا این افزوده‌ها مطابق با آراء مردود و شاذ تفسیری بوده و باعث گمراهی ذهن مخاطب و یا القاء پرسش‌های انحرافی بدون پاسخ می‌شود. از این رو آوردن آن‌ها ذیل ترجمه صحیح نیست. و در برخی موارد نیز مطالبی که به عنوان افزوده بیان می‌گردد در فهم مخاطب تأثیر چندانی ندارد و به عبارتی ختشی و غیر مؤثرند که در این مجموعه این گونه افزوده‌ها مورد بررسی قرار نگرفته‌اند.

در این پژوهش نگارنده پس از بیان افزوده‌های تفسیری از هفت ترجمه معاصر قرآن که عبارتند از: ۱- الهی قمشه‌ای ۲- خرمشاهی ۳- صفارزاده ۴- فولادوند ۵- گرمارودی ۶- مشکینی ۷- مکارم شیرازی، به بررسی این افزوده‌ها در تفاسیر و کتب لغوی، روایی، فقهی و ... پرداخته و در انتها میزان صحت و انطباق این افزوده‌ها با آراء مشهور تفسیری را بیان کرده است.

^۱ - رک: همان، صص: ۳۰۳-۳۰۵.

^۲ - رک: جواهری، سید محمدحسن، درسنامه ترجمه، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ اول، ۱۳۸۸ه.ش، ص: ۸۷.

برخی از نکاتی که در این پژوهش قابل تذکرند عبارتند از:

۱- مراد از افزوده‌های تفسیری، افزوده‌های مؤثر در فهم معنای آیه است و افزوده‌های خنثی و غیرمؤثر ملاک نیستند.

۲- در این مجموعه از ترجمه الهی قمشاه‌ای با ویرایش حسین استادولی و محمدحسین الهی قمشاه‌ای، ترجمه مشکینی از نشر الهادی و ترجمه مکارم شیرازی از ترجمه رسمی دارالقرآن الکریم استفاده شده است و در سایر ترجمه‌ها ملاک، نرم افزار جامع تفاسیر نور نسخه دوم بوده است.

۳- مبنای اصلی تفسیری این پژوهش سه تفسیر المیزان، نمونه و تسنیم بوده اما تنها به این کتب بسنده نشده و در اکثر موارد به تناسب موضوع افزوده، به سایر تفاسیر، منابع روایی، معاجم، کتاب‌های فقهی، اعتقادی و ... مراجعه شده است.

۴- ترجمه‌ای که ذیل هر آیه ارائه شده است، ترجمه کریم زمانی بوده که در مدح این ترجمه همین بس که حسین استادولی راجع به آن گفته است که ما اشکالی که مخلاً این ترجمه باشد پیدا نکردیم و نیز بهاءالدین خرمشاهی این ترجمه را در صدسال اخیر از پنج ترجمه برتر دانسته است.

۵- منابع در پاورقی براساس مذهب مرتب شده‌اند یعنی ابتدا منابع شیعی و بعد منابع اهل سنت بیان گردیده است و هر یک از این منابع براساس تقدم و تأخر زمانی و از قدیم به جدید چینش شده و نیز کتبی که متعلق به یک عصر و زمان بوده‌اند به ترتیب حروف الفبا مرتب شده‌اند.

۶- اگر در این مجموعه از آوردن نام کامل مترجم یا پیشوندها خودداری شده است تنها برای رعایت اختصار بوده است.

۷- در انتخاب یا معرفی ترجمه صحیح‌تر، تنها به نتایج علمی و دلایل یادشده در قسمت تحلیل و بررسی در هر مبحث استناد شده است و دلیل دیگری در کار نبوده است.

کلیات :